

MAGYARORSZÁG LEGHOSSZABB ÉVTIZEDE

/Szabó Bálint: Az "ötvenes évek" Kossuth Kiadó, 1986./

Végre - mondhatnánk őszinte örömmel - van egy könyv, amelynek szerzője vette a bátorságot, nem kimélt időt és fáradságot és megírta az ötvenes évek történetét. Az első oldalak után örömnünkbe öröm vegyül, mert kiderül, hogy a szerző nem végezte el azt a feladatot, amit könyve címével sejtetni enged. Hiszen ennek alapján joggal várná el az olvasó, hogy alapos és részletes elemzést vehet kézbe az ötvenes évek címszóval jelölt korszak politika, gazdaság, kultúra és társadalomtörténetéről - ilyen átfogó mű eddig még nem született -, ehelyett csak a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége által irányított politika illetve az ekkor hozott párthatározatok elemzésszerű szómagyarázatát olvashatjuk. Meg kell hagyni nem könnyű olvasmány, már csak a "pártzsargon" bevett szóösszetételeit és fordulatait alkalmazó "bükkfanyelv stílus" miatt sem. További problémát jelent az, hogy a szerző gondolatmenetét igen erősen meghatározza az utólagos igazolás /"akkor is a szocializmus épült"/, a legitimációs szándékú belemagyarázás szándéka és a pártos elfogultság. Néhány esetben ez már a tudományosság által megkövetelt objektivitás rovására megy /pl. Nagy Imre szerepének értékelése/. Ennek okán nem vállalkozhatunk a könyv minden részletére kiterjedő, aprólékos elemzésre, csak a fontosabb, a korszak megítélése szempontjából perdöntő állítások, kérdéskörök kiemelésére.

Ha Magyarország egyik leghosszabb évtizedének időhatárait szeretnénk megvonni, akkor azt a két fordulópontot kell megkeresnünk, melyek többé-kevésbé egyértelműen kijelölik a korszak kezdő és végpontját. Természetesen ezek szervesen illeszkednek illetve nőnek ki az akkori társadalmi, gazdasági és politikai viszonyokból

és csak úgy értelmezhetők, ha ezeket az eseményeket igyekszünk belehelyezni a folyamatokba. Ennek figyelembevételével az ötvenes évek kezdőpontját az 1947 augusztus végi választásokban - ekkor vált legitim jellegűvé a kommunista párt kizárólagos hatalmat akaró politikája -, zárópontját pedig az 1963-as amnesztiában ragadhatjuk meg. Ez utóbbi dátum létjogosultságát többek között az /is/ indokolja, hogy az előző év kora őszén szilárdult meg hosszú időre a Kádár János névvel fémjelezhető centralista irányzat azáltal, hogy sikerrel háritotta el a dogmatikus szárny kísérletét a hatalomba való visszatérésre, másrészt az amnesztiával kiszabadult az ötvenhatos tevékenységéért elítéltek többsége, köztük számosan olyanok is, akik később aktív szerepet játszottak a konszolidációban és a hatvannyolcas gazdasági reform során. Természetesen ezen a hosszú korszakon belül számos rövidebb periódus különíthető el. Csak felsorolászerűen 1947-1949 a kommunista párt hatalmának teljessé tételének, a politikai rendszer "egycsatornássá" alakításának ideje; 1949-1953 a "nehéz esztendő" szakasza; 1953 június - 1955 március az "új szakasz" kísérlete; 1955 március - 1956 február a resztalinizációs törekvések periódusa; 1956 február - 1956 október 23. a válság elmélyülése; 1956. október 23.-november 4. a felkelés időszaka; 1956. november 4.-1958. június 17-ig a pacifikálás és a normalizáció kezdetei; 1958. június 17-től 1963 márciusáig a normalizálás kibontakozásának szakaszai különíthetők el.

Szabó Bálint felfogásában a kép sokkal egyszerűbb. Ő ötvenes évek alatt csak az 1949-1956 közötti korszakot érti s ezen belül három szakaszt különít el a következő módon: 1949-1953 június; 1953 június - 1955 március; 1955 március - 1956 október. Továbbá megkísérli felvázolni az 1957-es év néhány eseményét, de ez szerinte már nem tartozik szorosan az ötvenes évekhez.

Azt is le kell szögeznünk, hogy messzemenően felületeseznek, a lényegét elfedőnek és eufemisztikusnak tartjuk azt a szemléletet, amely ezt a korszakot "személyi" kultuszként aposztrofálja és úgy jeleníti meg, hogy a "torzulások és a hibák ellenére is épült a szocializmus". Ezzel kapcsolatosan több kérdés merül fel egyidejűleg: helyénvaló-e egy a mindennapi élet legintimebb részleteit is szabályozni, irányítani akaró zsarnokságot "személyi kultuszként" emlegetni? Lehet-e a nehézipar központú iparosítást azonosítani a modernizációval vagy a szocializmussal? Nyilvánvalóan nem, mert ahogyan a zsarnokság fogalma nem azonos a személyi kultusszal, úgy a nehézipar fejlesztése sem helyettesítheti a széleskörű társadalmi-gazdasági modernizációt, hiszen a társadalmi haladás, egy adott formáció fejlettsége nem mérhető a felépített vaskohók számával. Szabó Bálint pedig erőteljesen hajlik e szemlélet elfogadására. Ebből az is kiderül, hogy a szerző összekeveri vagy félreérti bizonyos fogalmak tartalmát és jelentését. Így fordulhat elő az, hogy Szabó szerint 1947-1948 fordulóján "az antifasiszta demokratikus forradalom szocialista forradalomba nőtt át". Ezen állítása fölöttébb meghökkentő. Sajnálattal kellett észrevennünk, hogy Szabó Bálint elfeledkezett a marxista forradalomelmélet ama alaptételéről, hogy a forradalomhoz forradalmi helyzet szükséges, amikor is a mennyiségi változások minőségi változásokat eredményeznek. Magyarországon viszont ebben az időben /1947-1948-ban/ semmi ilyen vagy valami ehhez hasonló helyzet nem volt, ezt már a korabeli publicisták is észrevették. Forradalom helyett sokkal inkább arról volt szó, hogy a kommunista párt - a megfelelő hatalmi háttér birtokában - erőt és energiát nem kimélve, eszközökben nem válogatva, igen céltudatosan és szervezeten a hatalom megszerzésére tört. Az, amit népi demokráciaként szokás emlegetni nem volt más, mint /

olyan politikai-taktikai okokból életre keltett kategória, amely alkalmasnak bizonyult az egyeduralomhoz vezető út illetve annak átmeneti leplezésére. /Az természetesen nem vitatható, hogy az 1944 ősze és 1947 ősze között a korszaknak igen eredeti demokratikus elemei is voltak./ Az események fényében, a lezajlott folyamatok lényegét tekintve ma már világosan látszik, hogy ekkor, a negyvenes évek végén elsősorban arról van szó, miszerint a Rákosi, Gerő, Farkas, Révai, Rajk, Kádár és mások által vezetett kommunista párt - talán az égető modernizációs kényszert is megsejtve - egy "keleties", az orosz történelmi fejlődés sajátosságainak megfelelően, XIX. századi ideológiára épülő modernizációs gyakorlatot akart feltételek nélkül, az adottságok figyelmen kívül hagyásával - átültetni a viszonylagos elmaradottságában is fejlettebb, nyugatias szerkezeteket tartalmazó, közép-európaias jegyeket hordozó magyar társadalomra. Az alapkonfliktus tehát ott fogható meg, hogy a bevezetésre kerülő társadalmi, gazdasági és politikai mechanizmus a "kísérlet" során inadekváltnak bizonyult a magyar viszonyokra.

Kézenfekvőnek látszik és érvekkel is alátámasztható az az állítás, mely szerint a gyakorlatban megnyilvánuló - olykor terrorisztikus - politikai kényszer híján a magyar társadalom más utat választott volna a modernizációra. /Lásd pl. az 1944-1945-ben spontán kialakuló népi igazgatási szerveket és nemzeti bizottságokat./

Ha most tovább lépünk és az 1947-es választásokkal szabad utat nyert alternatíva megvalósulásának problémáit vizsgáljuk, akkor rögtön szembetaláljuk magunkat olyan kérdésekkel, mint a Rajk-per illetve a koncepciók per sorozata és a több százezer embert érintő törvénytelen ségek, a totális diktatura eszközürendszere, a kidolgozott gazdaságpolitika és a kiépült társadalomirányítási rendszer irracionális vonásai, a társadalom gyorsított

ütemi átrétegződésének beindítása, az új "uralkodó osztály" az apparátus kiépülése és megerősödése és végül, de nem utolsó sorban 1956. Ezekre a problémákra vonatkozóan Szabó Bálint könyve nagyon kevés érdemi információt tartalmaz, hiszen csak a politikai mechanizmus működésének néhány kérdését tekinti át. Valószínűleg azért, mert ha belemerne a fentebbi kérdéskörök érdemi tárgyalásába, akkor tarthatatlanná válna könyvének állításrendszere és egész koncepciója, arról nem is beszélve, hogy olyan részleteket kellene nyilvánosságra hoznia, amelyek kellemtlenül érinthetnének ma is aktív politikusokat. Ha vállalkozott volna erre, akkor el kellett volna ismerni többek között azt is, hogy Rákosi - bármennyire meghatározó volt a militáns pártfegyelem - nem válhatott volna zsarnokká, ha a kommunista párt többi vezető egyénisége nem támogatja, ha asszisztálásukkal nem sikerült volna eltávolítani az útból azokat a kommunista és más párthoz tartozó politikusokat, akik személyükben hordozták az ellenalternatívát, ha nem sikerül akár meggyőzéssel, akár megvesztegetéssel, akár megfélemlítéssel kialakítani a "feltétlen hívek seregét"; ha a kommunista párt nem élvezte volna a szovjet vezetés hathatós támogatását. Miután mindez együtt volt és a politikai porondon sem ellenfél, sem olyan erő nem mutatkozott, amely a megvalósuló politika minimális kontrolljának lehetőségével rendelkezett volna, gyakorlatilag akadálymentesen bontakozhatott ki a rendszer a maga - irracionalitásokkal terhelt - valóságában. Természetesen ehhez szükség volt egy olyan társadalomlélektani szituációra - az ún. "felszabadulás effektusra" -, amelyben a társadalom tagjainak nagy része feltétel nélkül és őszintén hitt abban, hogy amit tesz, azt a "szébb holnap" érdekében csinálja. Így kerülhetett sor a párthoz való hűség, a párttal való feltétlen azonosulás kizárólagos prioritássá tétele és a

szakértelem időleges törvényen kívül helyezése, így tűntek el az üzemek éléről a szakemberek, akiket többé-kevésbé jó szándékú, de hozzá nem értő munkás, pontosabban kommunista pártkáderek váltottak fel. S a centralizációt szolgáló államosítások révén kézbevert ipar és nehézipar fejlesztésre orientált gazdaságirányítás bevezetésével kialakult a parancsuralmi gazdálkodás rendszere. Az adott körülmények között fel sem merült annak lehetősége, hogy a modernizációt - a jó adottságokkal rendelkező országban - az agrárszektorra is lehetne alapozni.

A szabadságon, a kizsákmányolásmentességen és a demokratikus eszközrendszer alkalmazásán alapuló társadalmi-gazdasági rendszer helyett egy erősen eltorzult, önkényre, hierarchikusságra, állami kizsákmányolásra alapozott rendszer kelt életre, a társadalom passzív konszenzusát sem igényelve.

Szabó Bálint - aki párttörténészként a legjobb forrásokból dolgozhatott - képtelen a fenti problémák felismerésére, feltételezi, hogy a monolit hatalom, amely a közjó nevében lép fel, képes azt megvalósítani. Kritikai alapállása mindössze odáig terjed, hogy minden felelősséget igyekszik Rákosira és társaira háritani az MSZMP 1962-es határozatának szellemében. Elemző készségből pedig arra már nem futja, hogy ne csak a jól ismert tényeket ismételgesse, hanem az események és a folyamatok eredőit is megkeresse. Ezt támasztja alá, ahogyan 1956 kérdéseiben állást foglal. Egyszerűen elfeledkezik arról, hogy az 1956-ot megelőző esztendőök szenvedéseinek következtében milyen hatalmas társadalmi energiák és feszültségek gyűltek fel Magyarországon. Nem hajlandó felismerni, hogy 1956 októberében nem egyszerű politikai, hanem annál összetettebb strukturális válságról volt szó.

Szabó Bálint könyvének lapjain folytonosan azt szeretné igazolni, hogy a tengervíz édes. Pedig a tengervíz sós!

VALUCH TIBOR